

ФРАНЦУСКА РЕВОЛУЦИЈА (1789–1799) И ДРУШТВЕНИ КОНТЕКСТ

- Осамнаести век био је веома комплексно и бурно раздобље у историји Европе, обележено промељивим односима између различитих друштвених фактора и савезима успостављаним на економској и политичкој основи.
- У већини европских земаља краљ је био апсолутни владар, али је његов утицај на извршну власт и управљање земљом био ограничен.
- Феудални систем, утемељен на хијерарији, пореклу и власништву над поседима, одређивао је све друштвене и политичке релације.
- Друштвене односе креирали су повлашћени слојеви, племство и свештенство, док је трећи сталеж био обесправљен. Племство и свештенство имало је политичку моћ, друштвени утицај и привилегију да не плаћа порез, док је непривилеговани трећи сталеж, којег су чинили: буржоазија (приватни предузетници и државни чиновници), радници и сељаци, био оптерећен бројним наметима, пореским обавезама. Највећи проценат европског становништва чинили су слободни сељаци и зависни кметови, везани за власнике ситних и крупних поседа, као и средстава аграрне производње. Друштвена мобилност била је мала и остварива кроз брак или протежирање, наклоност моћних и богатих патрона.
- Свака држава имала је званичну вероисповест (католичанство, протестантизам итд.), док су припадници других религија били маргинализовани и неретко прогањани.
- Образовање је било ресор цркве, а како су се школарине плаћале, интелектуалци су чинили мали део трећег сталежа. Потреба да се разумеју и рационално објасне феномени у природи, а њихови потенцијали искористе за добробит и напредак човечанства, била је велики подстрек за научна истраживања, експерименте и експедиције у то доба. Истраживачи су били углавном аматери, јер је већина универзитета одбацивала идеје и теорије супротне црквеним догмама.

индустријска револуција и општи напредак

- Средином 18. века долази до значајног, мада не и равномерног, напретка у различитим аспектима живота и промена које данас препознајемо као иницијалне знаке глобализације.
- Општи демографски скок био је последица побољшања медицинских, прехранбених и хигијенских услова живота у градовима, а раст наталитета нижих слојева друштва обезбеђивао је јефтину радну снагу, већи војни потенцијал, као и повећање пореских прихода.
- Долази до успостављања поузданог банкарског система, новчаног тржишта и слободне циркулације капитала. Банкарски механизми кредитирања и позајмица служе владама као средство остваривања стратешких државних пројеката, политичких, војних и економских циљева.
- Успон науке, проналазак парне машине Џемса Вата (1769) и бројне друге техничко-технолошке иновације у рударству, инжењерству, грађевинарству и осталим гранама привреде довели су до индустријске револуције.
- Формирањем великих индустријских погона и трговачких компанија финансијска моћ буржоазије расте, док мануфактурна производња и положај еснафа слабе.
- Индустријска производња робе стандардног квалитета намењене широкој потрошњи подразумевала је посве другачију организацију послова и ангажовање знатно већег броја радника. Услед тога долази до масовне миграције становништва из руралних у урбане средине, индустријске центре у градовима.
- У индустрији ради онај део популације који се сматра безвредним, али друштвено опасним. Зато власти настоје да обезбеде релативно боље услове и квалитет живота за раднике, како би спречиле побуне и револуције.

духовна сфера: *рационализам и просвећеност*

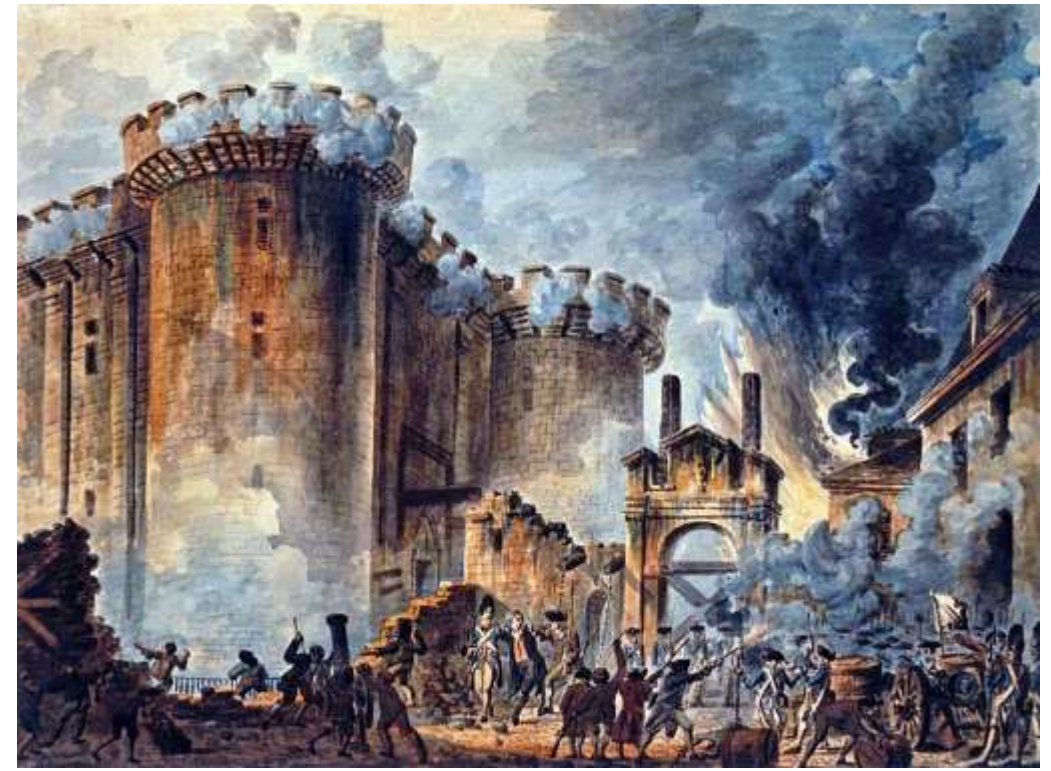
- У духовној сфери средина 18. века је доба рационализма и просвећености, покрета чији су носиоци били прогресивни интелектуалци, научници, филозофи и књижевници: Исак Њутн, Џон Лок и Адам Смит у Енглеској, Готфрид Вилхелм Лајбниц, Готолд Лесинг и Емануел Кант у Немачкој, те Волтер, Шарл Луј Монтескје, Жан ле Ронд Д'Аламбер, Дени Дидро, Жан-Жак Русо (енциклопедисти) у Француској.
- Залажући се за препород у верском животу, филозофији, политичкој мисли, науци и друштвеним односима, они воде интелектуалну борбу против застарелог система вредности, традиционалних уверења, односа и институција (хришћанство, монархија, феудализам), на којима је почивао актуелни друштвени поредак (апсолутистичка монархија). Њихова борба за друштвену и духовну трансформацију света у име читавог човечанства (а не повлашћене класе којој припадају) у Француској се претворила у оштру критику владара, државе и цркве, па су многи од њих били изложени различитим притисцима, драстичним казним мерама и прогонима.
- Утемељен на идејама слободе, солидарности и једнакости као највишим људским вредностима, просветитељски покрет инспирисао је револуционарне промене у Француској 1789.

Енглеска и Француска у 18. веку

- Као парламентарна монархија, велика колонијална сила и лидер у индустријализацији, Енглеска је у 18. веку имала водећу позицију у домену банкарства, трговине, саобраћаја, рударства, текстилне и пољопривредне производње.
- Насупрот томе, Француска је у то време била апсолутистичка монархија са феудалним друштвеним односима у дубокој кризи. Осим верских сукоба између доминантних католика и прогоњених протестаната (хугенота), горући проблем представљале су финансије и социополитички антагонизми: тежња повлашћених staleжа (аристократија: племство и свештенство) да задрже привилегије и увећају богатство и моћ с једне, а с друге стране, све веће незадовољство трећег staleжа (буржоазија, радници, сељаци) због великих пореза и одсуства политичке моћи.
- Упркос бројним покушајима да се француско друштво реформише и државне финансије стабилизују применом система опорезивања без изузетка, позитивни резултати су изостали.
- Финансијска помоћ Француске америчким револуционарима у рату за независност колонија против Енглеске (1775–1781) и расипништво француског краља Луја XVI и краљице Марије Антоанете, највећи су расходи у државној благајни.
- У деценији пред револуцију у Француској долази до пораста незапослености, пада производње, инфлације и жестоких социополитичких трвења. Буржоазија тражи већа политичка права и грађанске слободе, а у редовима радника и сељака расте незадовољство због великог сиромаштва.

Француска револуција 1789. и последице

- Одбијање Луја XVI да донесе устав и укине племству и свештенству привилегију неплаћања пореза, доводи до политичке побуне буржоазије, радника и сељака, која 1789. прераста у револуцију.
- Гроф Оноре Мирабо, један од најоштријих критичара режима и привилегија, стаје на чело уједињеног трећег staleжа који, уз подршку дела свештенства, јуна 1789. проглашава Народну уставотворну скупштину.
- Луј XVI концентрише војне трупе око његове резиденције у Версају и околини Париза, где избија оружана побуна у којој револуционари 14. јула освајају Бастиљу, затвор за политичке противнике и симбол краљевског деспотизма.
- Краљ је приморан да опозове војску и прихвати трансфер власти на представнике народа, а неколицина истакнутих аристократа и свештеника одриче се старих привилегија и права.

- **Најважније тековине Француске револуције су:**
 1. укидање ропства, феудализма и апсолутне власти краља као суверена који „по божјој вољи“ влада и спроводи законе на земљи,
 2. успостављање републике и доношење „Декларације о правима човека и грађанина“.
- Након погубљења Луја XVI и Марије Антоанете, државног удара и владавине терора за време Париске комуне (1793/94), у наредних 75 година Француска осцилира између републике и царства.

Декларација о правима човека и грађанина (1789)

- Утемељена на начелима: „једнакост, братство, слобода“
Декларација је гарантовала иста права и слободе за све француске грађане.
- Према Декларацији сви грађани су:
 - једнаки су пред законом
 - једнако плаћају порезе
 - имају право на посед имовине и сваку функцију/положај у друштву
 - уживају право гласа у политици и
 - имају слободу јавног изражавања мишљења и вероисповести.
- Заснован на идејама просветитељства и демократским тековинама Француске револуције, овај документ представља платформу на којој су утемељене све потоње демократије и ослободилачки покрети у 19. и 20. веку

почетак модерног доба

- Индустриска револуција и политичке револуције у Америци и Француској симболично су означиле почетак **модерног доба**, обележеног брзим и драстичним променама.
- Модерно доба не поседује кохезивну снагу прошлости, јединство уметничког стила и временског периода својсвено минулим епохама, већ доноси динамичну смену и конкуренцију низа различитих, индивидуалних и колективних, сучељавања и стремљења у свим аспектима друштвеног живота, интелектуалног и уметничког стварања.
- Стога је његов развој нелинеаран, прожет идејама континуитета и дисконтинуитета, а обележен појавом бројних и дивергентних идеолошких и естетичких концепата, тражења и усавршавања.

идејна исходишта уметности краја 18. и 19. века

- Нема једне и јединствене приче о уметности модерног доба.
- Реч је о паралелном и синхронном постојању више формално-језичких модела и праваца, који потврђују да је уметност као интернационална категорија носилац бројних и многозначних порука.
- Иако деривирају из духа епохе просветитељства, уметнички правци који су обележили крај 18. и главнину 19. века: **неокласицизам**, **романтизам** и **реализам**, своје идејно упориште налазе у различитим струјама овог покрета.

1) либерална струја просветитељског покрета - Смит, Лок, Волтер, Русо:

- афирмише **разум**, интелектуалне способности као највише људске вредности, а
- постојеће институције и разлике међу људима (економске, интелектуалне, класне, расне) прихвата као део божанског плана,
- поштује ауторитет и традицију, сматра да реформе и напредак треба да теку постепено, уз очување постојеће друштвене и политичке структуре.

Као такво, либерално просветитељство представља идејно исходиште *неокласицизма*.

2) радикална струја просветитељског покрета - Дидро и Монтескје:

- афирмише **слободу, једнакост и солидарност** као највише вредности човечанства,
- утопијски верује у могућност поништавања свих (класних, националних и верских) разлика међу људима.

Тај утопијски (ирационални) и емпатијски аспект просветитељског покрета уводи бунтовни, модернистички дух у уметност 19. века и представља идејно исходиште *романтизма* и *реализма*

уметничке прилике у Француској

- Непосредно везани за револуционарна и постреволуционарна збивања у Француској, поменути покрети или „изми“ имали су кључну улогу у формирању естетике и укуса грађанског друштва, истовремено одражавајући ставове и аспирације политичке, економске и интелектуалне елите из редова буржоазије као новог мецене уметности.
- Иако већина уметничких дела и даље настаје по наруџбини владара, државе и цркве, током 19. века знатан део уметничке продукције проистиче из индивидуалних тражења и спекулација самих аутора.
- Мада се већина уметника тог времена школује на Краљевској академији у Паризу, они с временом стичу право да слободно одлучују о избору тема, техника и властитог изражајног језика.
- Од **1737.** јавно презентована на годишњим изложбама званичног **Салона**, њихова остварења била су предмет аналитичких опсервација и валоризација првих ликовних критичара у модерном смислу речи (Дидро).
- Успех је умногоме зависио од преферираног тематског репертоара у строгој **хијерархији жанрова**: историјске композиције (митолошке, алегоријске, религиозне), портрети, жанр-сцене, мртве природе и пејзажи.
- Уметници који су глорификовали Француску и стварали у складу са регулама Краљевске академије, аутоматски су постајали њени чланови, добијали најбоље наруџбине и имали право да излажу на *Салону* без претходног жирирања.

Једнако талентоване, уметнице школоване у приватним школама и атељеима нису имале право да излажу на *Салону* све до после Француске револуције, али им је убрзо и то право, уз сва остала, било ускраћено.

Марија Башкирцева, *У атељеу* (1881)

НЕОКЛАСИЦИЗАМ

- Мада су елементи класичног наслеђа присутни у уметности ренесансе, барока и рококоа, тек у другој половини 18. века стварају се предуслови за артикулацију *неокласицизма* као интернационалног стила.

Научно утемељено (*историја* и *археологија*) и теоријски поткрепљено (*естетика*) интересовање за античку уметност разликује неокласицизам од свих претходних, фрагментарних и непрограмских оживљавања класичног наслеђа.

- Археолошка истраживања и удружења љубитеља старина:
 - Афирмација антике кулминира после 1748, када су започета археолошка ископавања **Помпеје** и **Херкуланума**, два античка града у близини Напуља, која су након ерупције Везува 79. године вековима остала скривена испод слојева вулканске лаве и пепела. Готово нетакнути домови старих Римљана са очуваним фрескама, мозаицима и употребним предметима, као и петрификованим телима страдалих људи и животиња, омогућили су истраживачима и туристима 18. века непосредан увид у древну прошлост.
 - Британско друштво аматера организовало је више археолошких експедиција на подручју **Медитерана** и **Блиског Истока**, која су довела до важних открића, као што је Палмира (1751) - древни центар трговине између Персије и Рима.
 - Археолошки локалитети и културни центри у **Италији** (Рим, Фиренца, Венеција, Милано, Пиза), на Медитерану и Блиском истоку, чинили су незаобилазна места обиласка европске елите на **великим путовањима**, која су тада представљала статусни симбол.
 - **Грчка** је сматрана колевком западноевропске цивилизације, али су само ретки западњаци одлазили у то подручје, које је од 17. века било у саставу непријатељског, муслиманског Отоманског царства. Потакнут жељом да заштити од пропадања и презентује широј јавности античко културно наслеђе у Грчкој, а мотивисан империјалистичком тежњом за концентрацијом уметничког блага у својој домовини, британски дипломата **Роберт Елџин** је 1801. уз дозволу турских власти скинуо скулптуре са атинског Партефона и изложио их 1816. у Британском музеју у Лондону.
- Европски уметници и интелектуалци тог доба, као што су: Гете, Јоаким Јохан Винкелман, Рафаел Менгс, Вилхелм Тишбајн, Гевин Хамилтон, Џошуа Рејнолдс, Жак Луј Давид и други, масовно долазе у Италију, али из посве другачијих разлога – да **проучавају античко наслеђе *in situ***.

Улога Рима у оживљавању античког наслеђа

Захваљујући богатству културних слојева Рим је постао центар истраживања, колекционирања и трговине уметнина из времена антике, ренесансе и барока.

Главни циљ поглавара **католичке цркве** био је очување античких споменика. У том циљу, **1740.** основана је **Академија за римске старине**, која започиње опсежне радове на рестаурацији Колосеума. У то време **Ватикански музеј** поседује највеће колекције античке уметности и ранохришћанских антиквитета, а **Капитолински музеј** формира и отвара за јавност збирку египатске уметности.

Кардинал **Алесандро Албани**, најбогатији италијански колекционар и патрон уметности, успоставља контакте са заједницом странаца, који су активно партиципирали у културном, интелектуалном и политичком животу Рима. Албани је ангажовао **Рафаела Менгса** да ослика таваницу главног салона његове виле (**Парнас 1761**), а **Винкелман** му је био уметнички саветник и библиотекар. **Тишбајн** је овековечио **Гетеов** боравак у Италији 1787, његовим портретом на Апијском путу, са остацима античких споменика у позадини. Студијски боравци и усавршавање на **Француској академији у Риму** били су циљ већине уметника тог времена.

Публиковање резултата археолошких истраживања и колекција (приватних и јавних) античке уметности у публикованим каталозима, као и илустровање Хомерових епова, допринели су широј афирмацији и бољем разумевању античке уметности.

Антон Рафаел Менгс, *Парнас* (1761)

Вилхелм Тишбајн, *Гете на пропутовању кроз Рим* (1787)

Неокласицизам у уметничкој теорији

- Утемељење науке о уметности у 18. веку: **естетике** као самосталне филозофске дисциплине и **уметничке теорије** као важног сегмента историјскоуметничког дискурса, доводи до померања тежишта са интерпретативног на спекулативно.
- Неокласицизам доноси свест о историјским променама, постојању различитих култура и стилова антике и програмски креира нов уметнички идиом заснован на класичној традицији.
- Питање правог, „истинитог стила“ доводи до поларизација у уметничкој теорији:

1) Јоаким Винкелман, немачки историчар уметности и директор римских антиквитета у Ватикану, био је водећи теоретичар неокласицизма.

- У својим теоријским расправама о уметности истицао је „племениту једноставност, отменост и узвишени патос“ хеленистичких скулптура, као што су: *Аполон Белведерски*, *Лаокон са синовима* и *Ниоба*, познатих преко римских копија.

Према Винкелману, постоји само једна, *идеална лепота* заснована на благо таласастој линији, складним пропорцијама и достојанственим ставовима, која се постиже имитирањем грчких узора, типским уопштавањем и напуштањем специфичности.

Његове идеје биле су кључне за артикулацију неокласицистичког канона у сликарству, заснованог на принципима **селекције** „најлепших елемената“ и **идеализације** призора (а не истинитости).

Следствено томе, сликар и теоретичар уметности **Рафаел Менгс** је сматрао да се *идеална лепота* не налази у природи која је несавршена, него у уметности која се базира на уметничковој имагинацији и интелекту (а не чулном искуству).

Начелно, Винкелманова струја ослањала се на Аристотелов концепт *мимезиса* – подражавања, али не више реалности/природе, већ **ахајске грчке уметности**.

2) Ђанбатиста Пиранези, италијански архитект и предводник опонентске струје, пледирао је за *експериментални еклектицизам касноримског стила*, чија су решења инвентивно реинтерпретирана у маниризму и бароку.

- Инсистирао је на разумевању и креативној елаборацији канона и вредности римске уметности, пре свега синтаксичке структуре слике и техничких иновација у домену архитектуре и урбанизма.

- Захваљујући Пиранезију, етрурологија постаје засебно поље истраживања уметности античког Рима.

Утемељене на естетичким теоријама, историји и најновијим резултатима археолошких истраживања, ове дивергентне интерпретације класичне уметности у први план су поставиле **цртеж** као аутономни и најважнији ликовни елемент у неокласицизму.

Одлике неокласицизма

- Проистекао из реакције на артифицијелност и фриволност барока и рококоа, неокласицизам је афирмисао једноставност, озбиљност и узвишеност као естетски идеал.

- Његове **морфолошке одлике** су:

уравнотежена композиција

прочишћена форма

пригушен колорит

наглашен цртеж

јасна нарација

- **тематски оквир** чине: антички митови и догађаји из класичне и савремене историје, а
- **садржај**: цивилне врлине - стоицизам, великодушност, патриотизам и лична жртва за опште добро као универзалне људске вредности.
- **значењски/дидактички аспект**: сликајући митолошке и историјске композиције (херојске и трагичне моменте), уметници неокласицизма реферирали су на префериране стилове античке епохе и актуелне догађаје у друштву апелујући на свест и савест посматрача.